

HLAVNÍ DETERMINANTY ZDRAVÍ

Determinanty zdraví

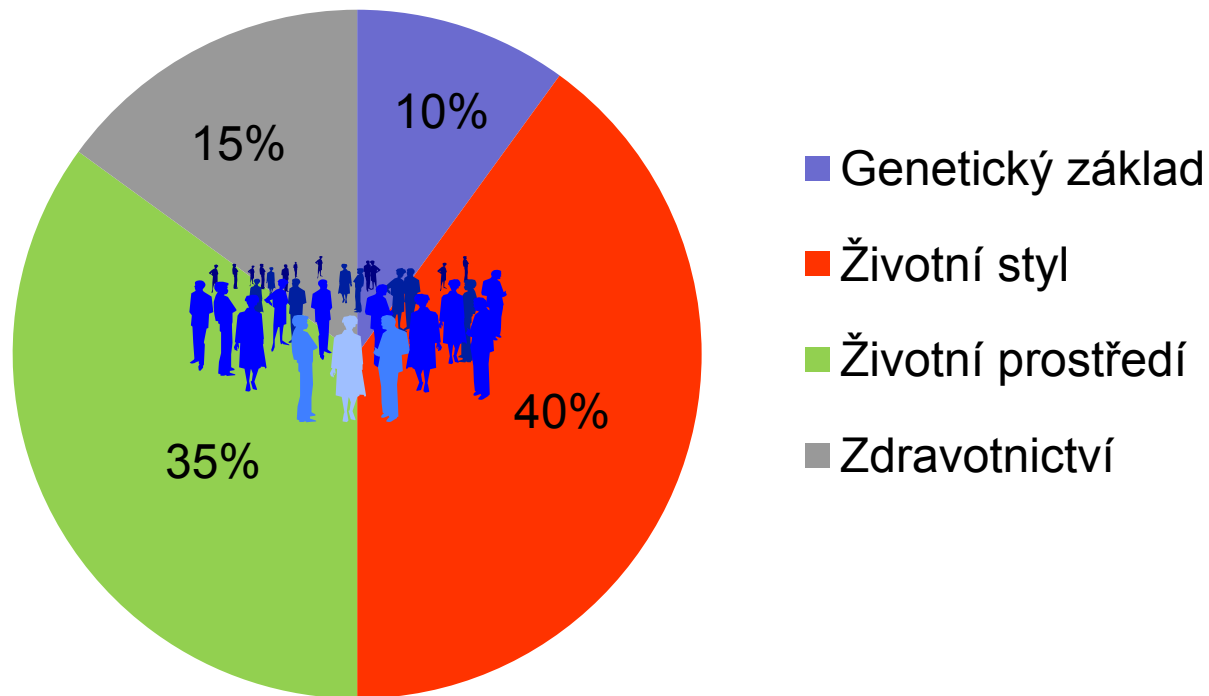
- Jedním z předpokladů pro formování zdravotní politiky a určování priorit systému péče o zdraví je **znalost determinant zdraví**.
- Pojem **determinanty** označuje všechny okolnosti a faktory, které určitým způsobem posilují a upevňují nebo naopak ohrožují a oslabují zdraví.
- Zdravotní stav populace je výsledkem působení celé řady determinant různé povahy a různého původu.
- Ještě v 70. letech minulého století převládalo přesvědčení, že zdravotní stav populace je z naprosto největší části odrazem úrovně zdravotní péče.

ZDRAVOTNICTVÍ JAKO DETRMINANTA ZDRAVÍ

- Úspěchy medicíny v potlačování infekčních nemocí (hygienická opatření, očkování, ATB).
- Rozdíly ve zdraví lidí jako odraz rozdílů v dostupnosti zdravotnických služeb.
- Poválečný rozvoj zdravotnických systémů a veřejného zdravotního pojištění v Evropě.
- 70. léta 20. století – 3 základní zdravotní problémy:
 - Růst výdajů na zdravotní péči
 - Stagnace zdravotního stavu obyvatelstva
 - Otázka ovlivnitelnosti známých rizikových faktorů na individuální úrovni

Základní determinanty zdraví

- Lalonde: Nový pohled na zdraví Kanadčanů



Determinanty zdraví

- Nejvýznamnější determinanty zdraví leží mimo tradičně chápaný sektor zdravotnictví

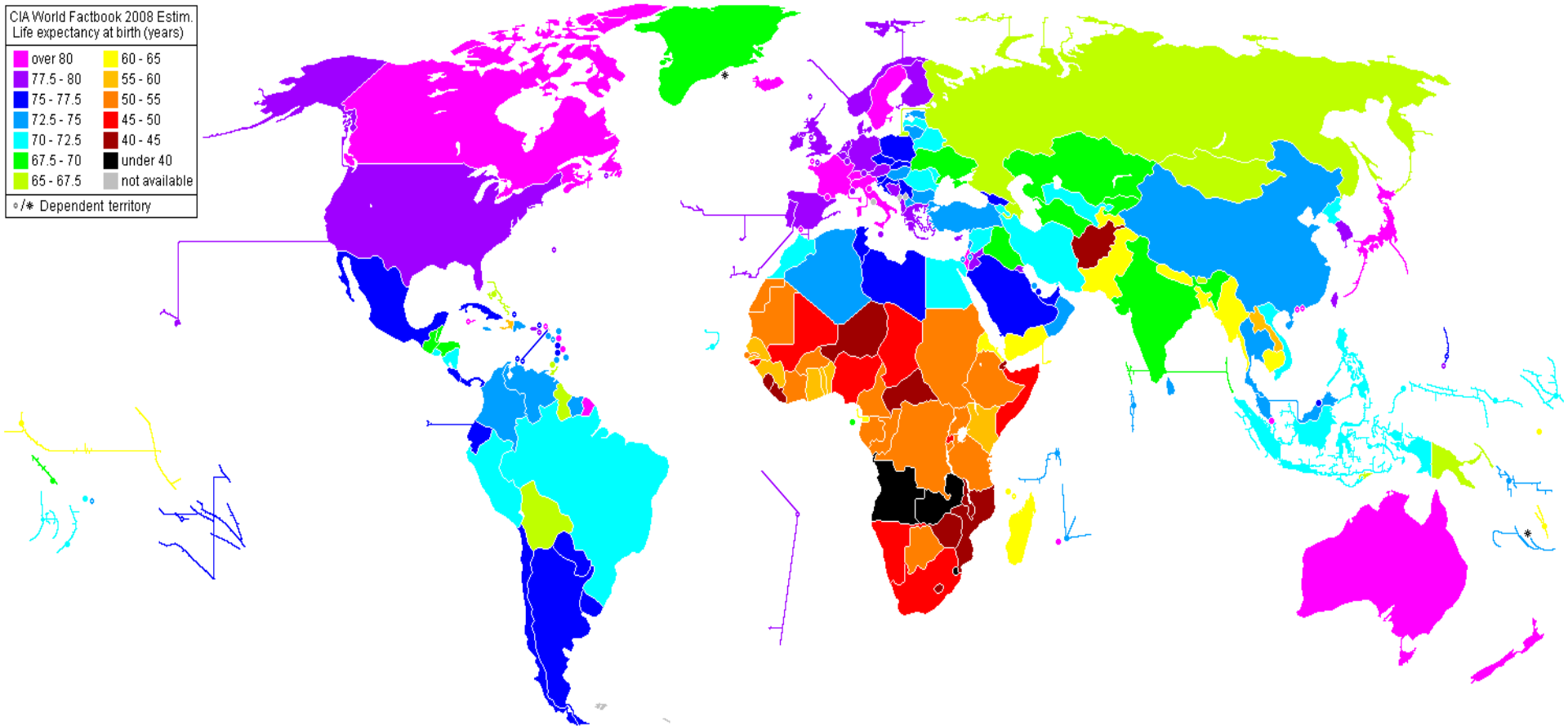
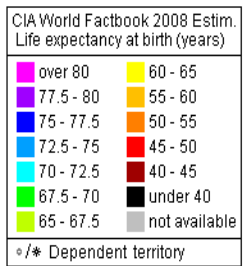
Sociální determinanty zdraví

- Zdraví každého člověka je významně ovlivňováno socioekonomickými faktory, které jsou označovány jako **sociální determinanty zdraví**.
- Tyto faktory významně ovlivňují
 - celkovou úroveň zdr. stavu populace
 - vznik a reprodukci **SE nerovností ve zdraví**.

Proč je třeba zabývat se také nerovnostmi ve zdraví

- Existence nerovností ve zdraví je **důkazem** vlivu sociálních podmínek na zdraví
- Otázka **spravedlnosti** (ekvity) ve zdraví
- Ukazují, že jsou **rezervy** ve zdraví, je stále co zlepšovat
- Šíření infekčních nemocí, alkoholismus, drogové závislosti, násilí a kriminalita – to jsou jevy související s nerovnostmi, které ve svých důsledcích **ovlivňují celou společnost**.
- **Identifikace nejvýzn. SDZ** – účinná opatření v oblasti podpory zdraví a prevence nemocí - redukce nákladů na symptomatickou léčbu.

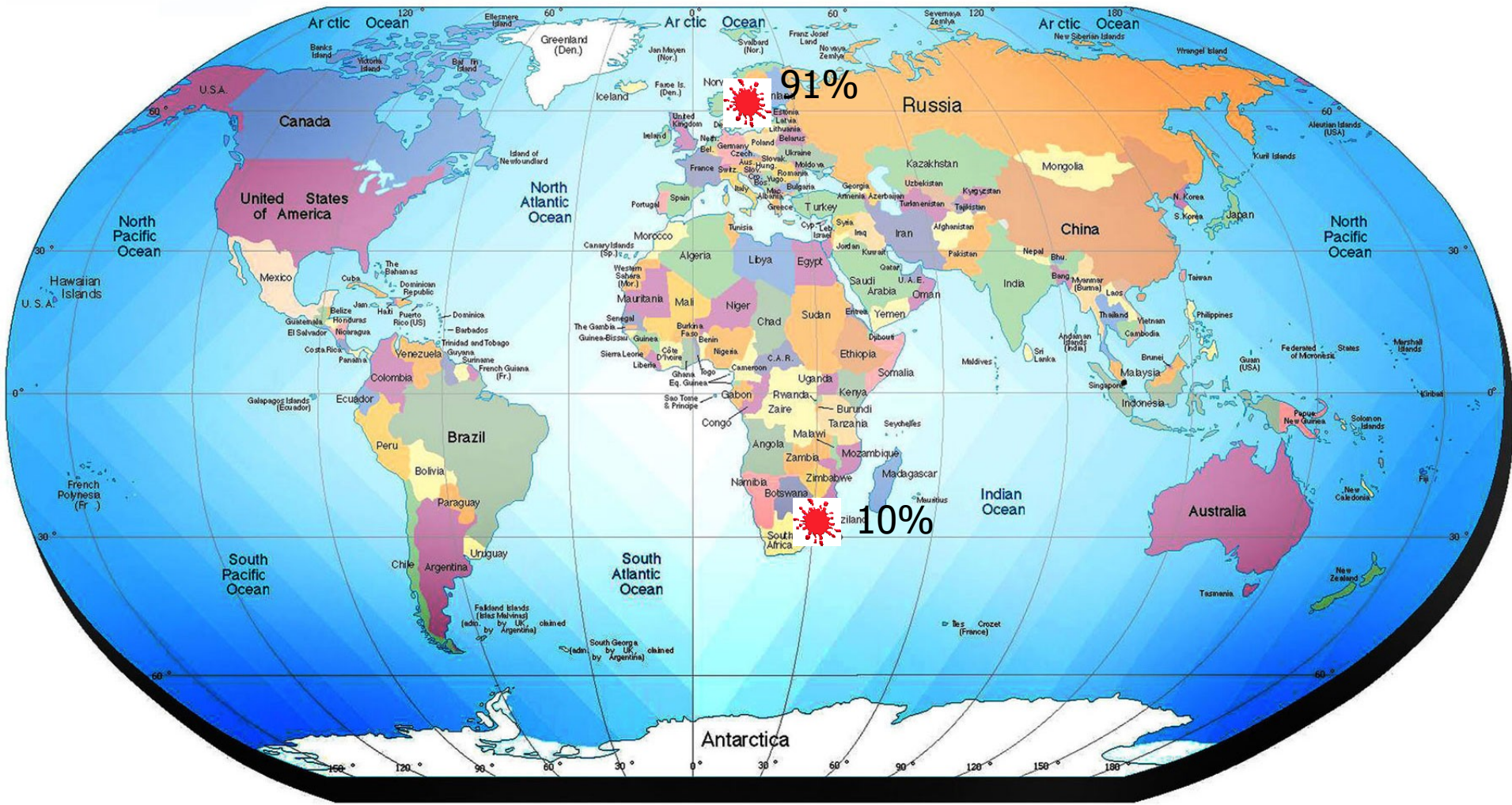
Střední délka života



Rozdíly ve zdraví mezi zeměmi

- Životní úroveň a zdraví
 - Materiální vysvětlení nerovností

The Nations of the World



Co způsobuje tento rozdíl?

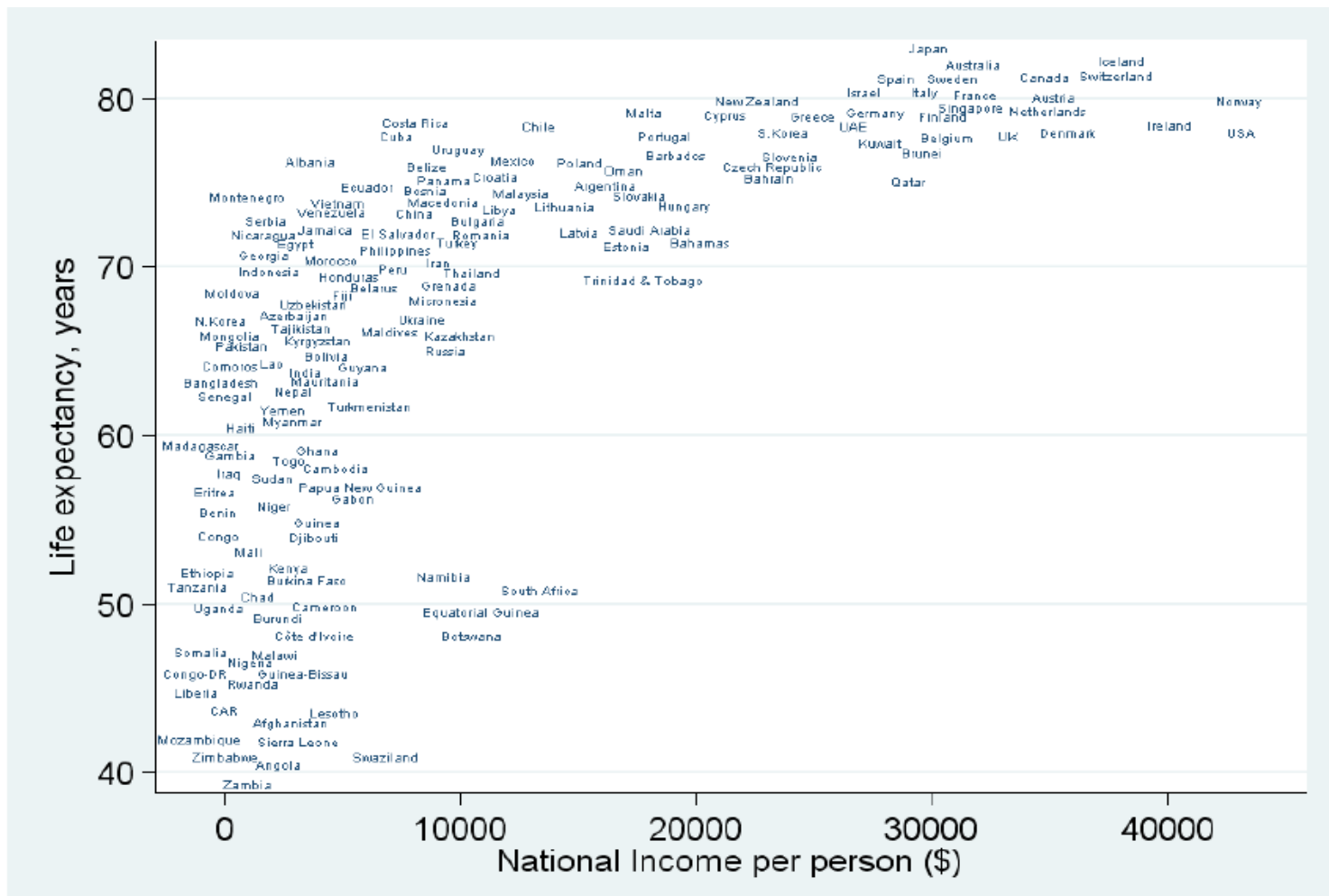


Co způsobuje tento rozdíl?

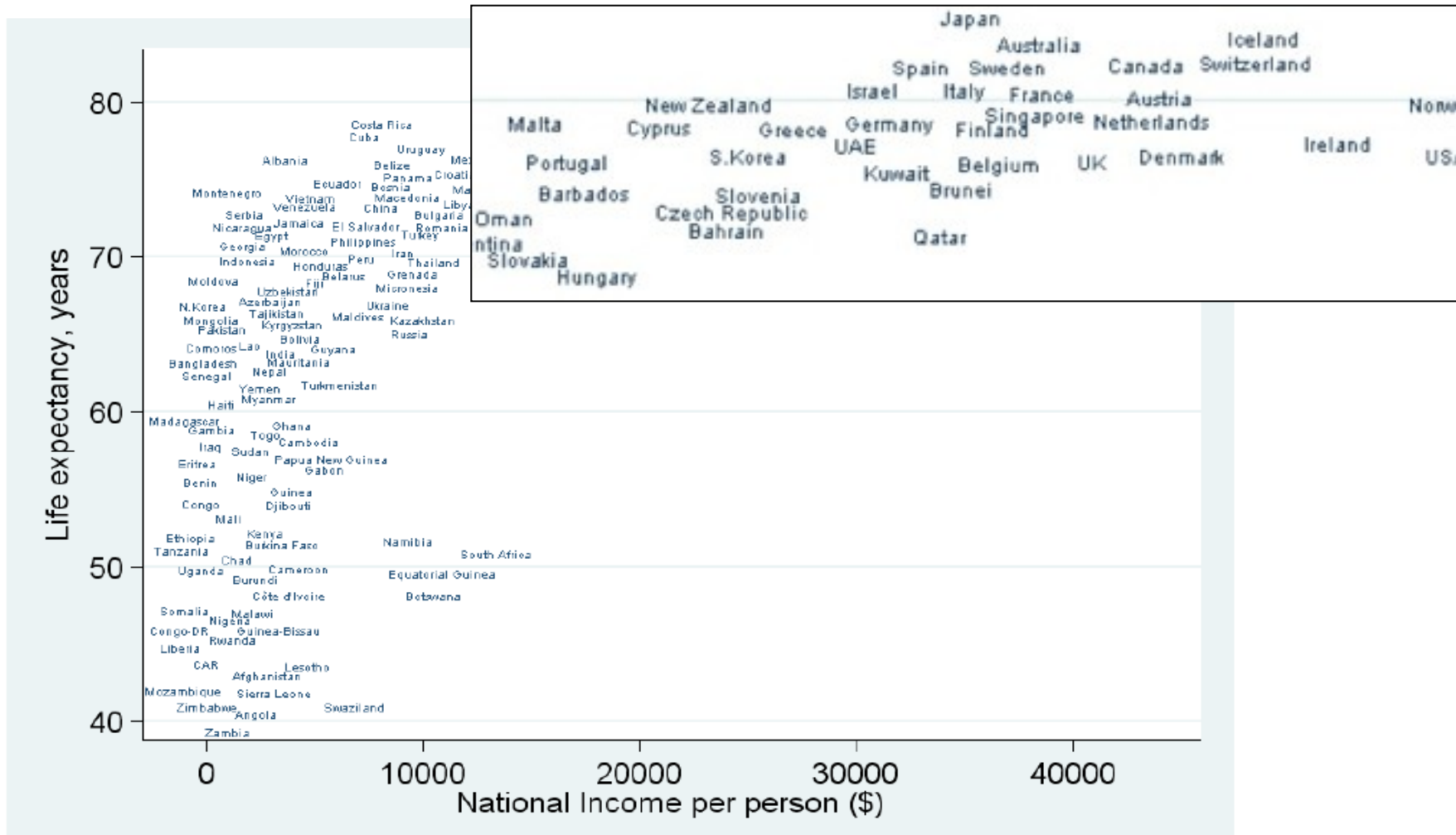
Sociální podmínky, ve kterých žijí a které **determinují zdraví:**

- bydlení
- dostupnost stravy (pitné vody)
- vzdělání
- povaha práce
- dostupnost zdravotní péče

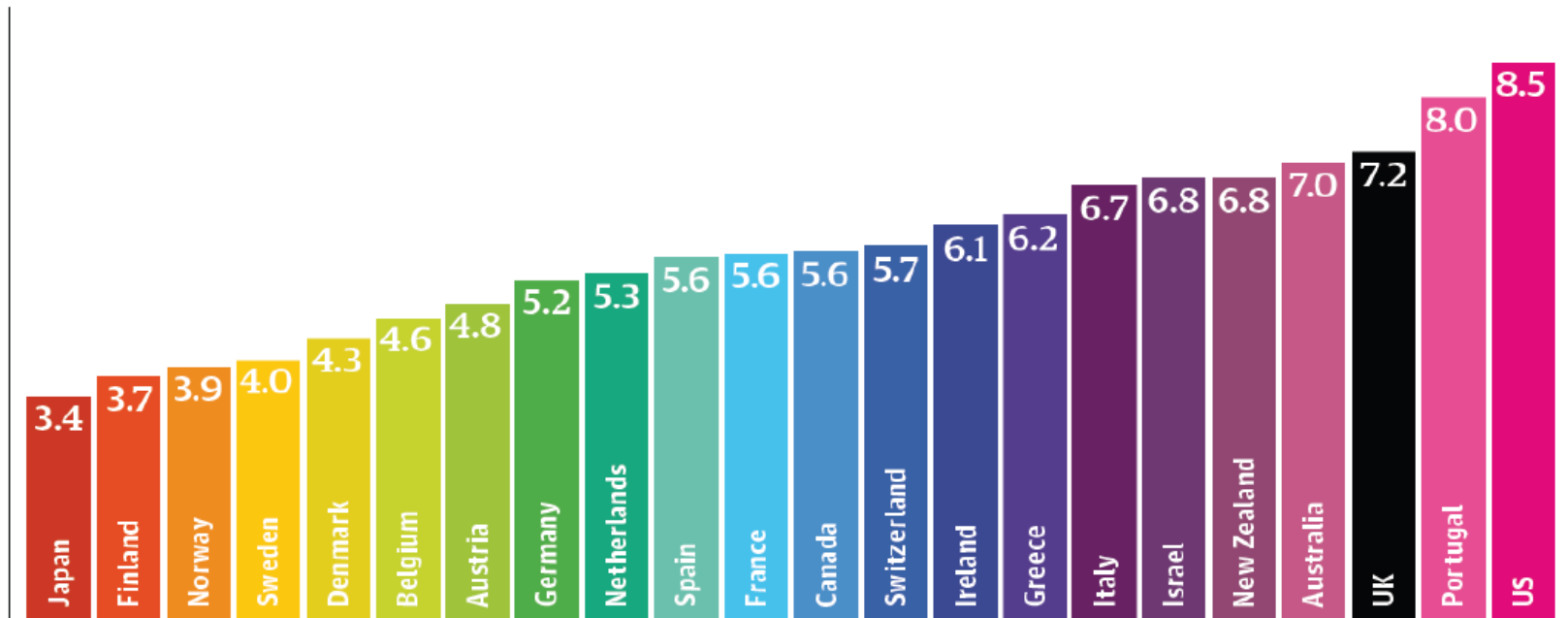
Chudé vs bohaté země



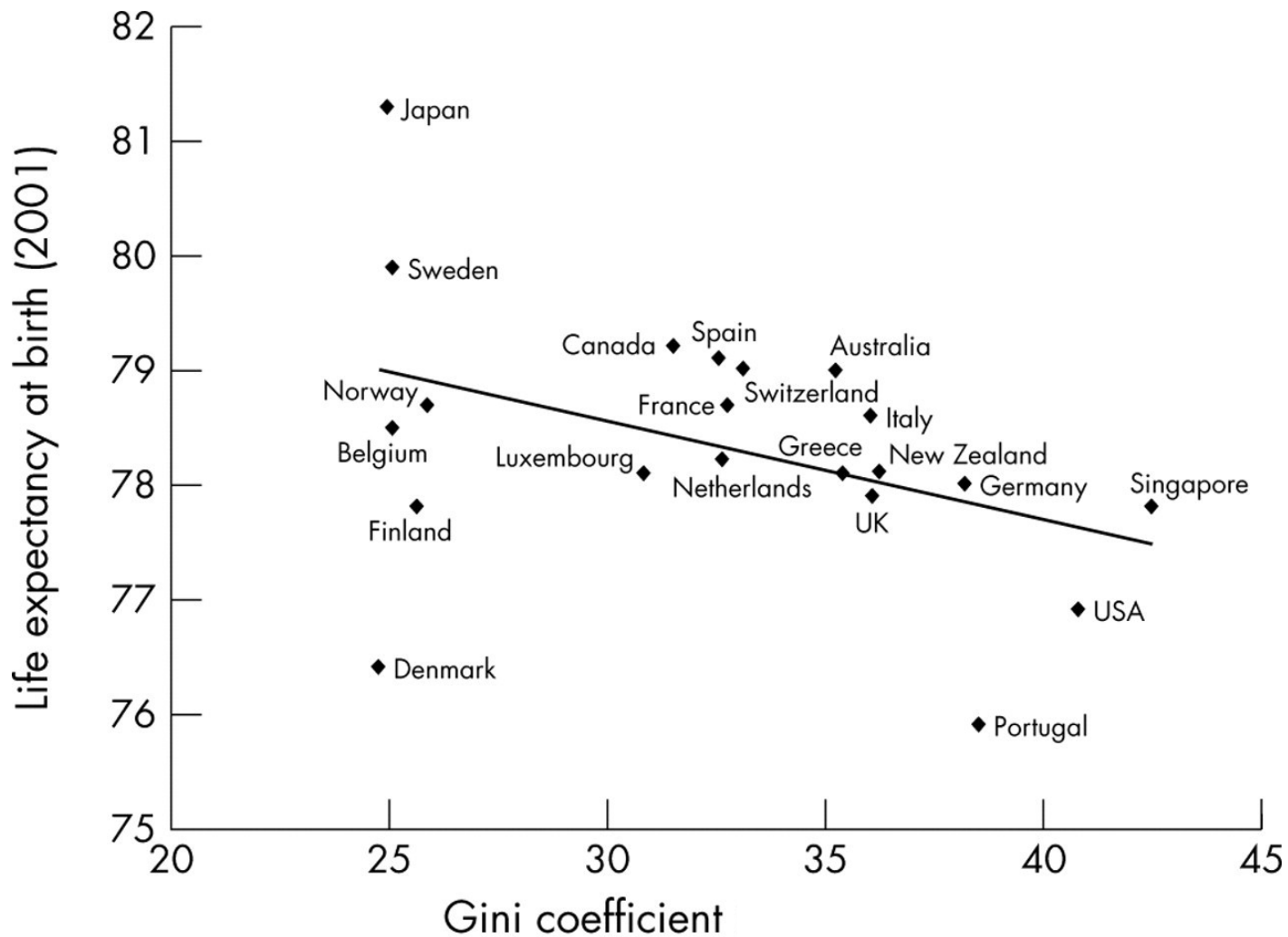
Chudé vs bohaté země



Kolikrát bohatší je 20% nejbohatší populace ve srovnání s 20% nejchudší populace



Bohaté země



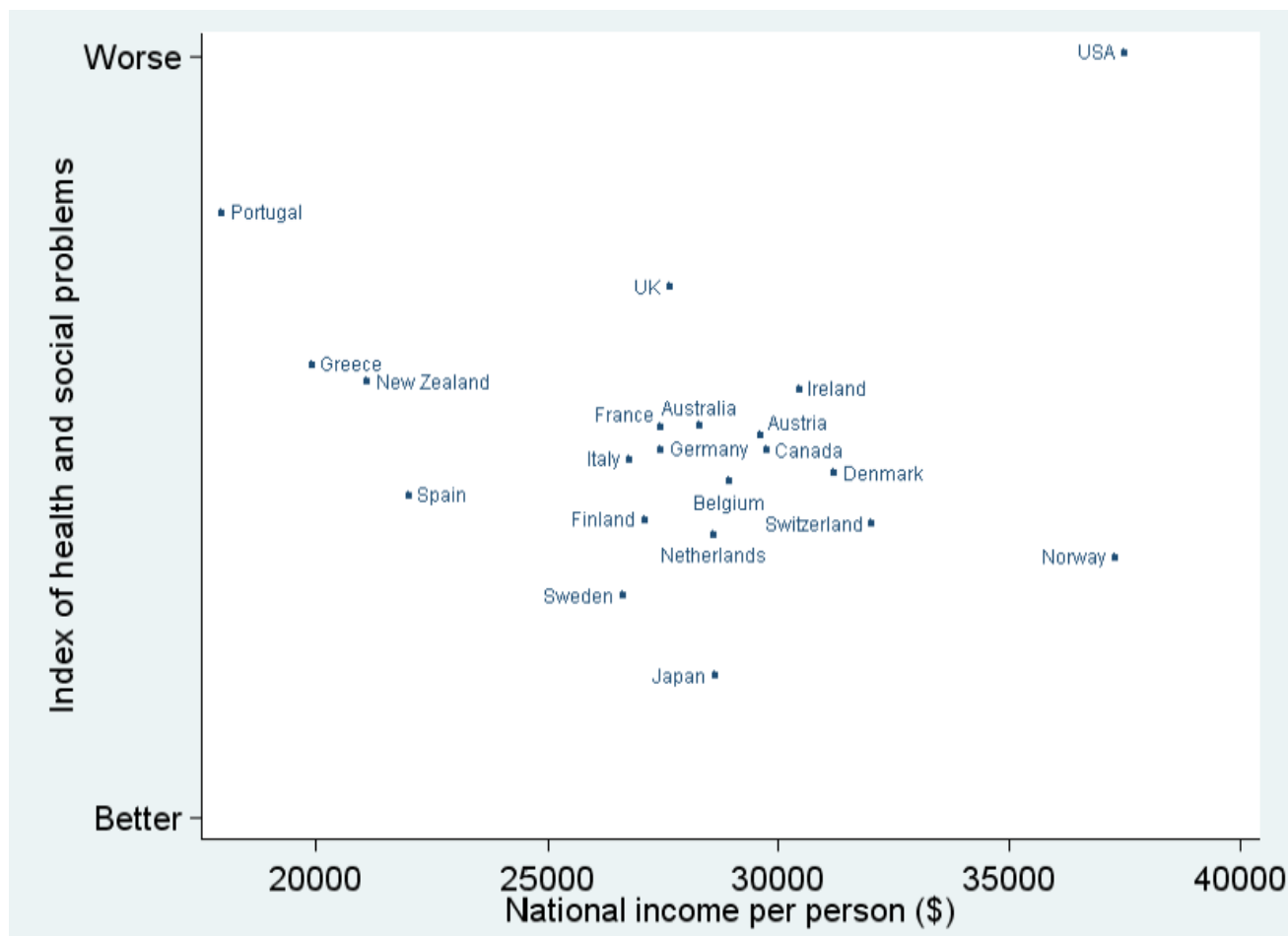
Bohaté země

- **Není důležité, jak velký je koláč, ale jak je rozdělen.**

Vztah mezi bohatstvím země a indexem zdravotních a sociálních problémů

Index:

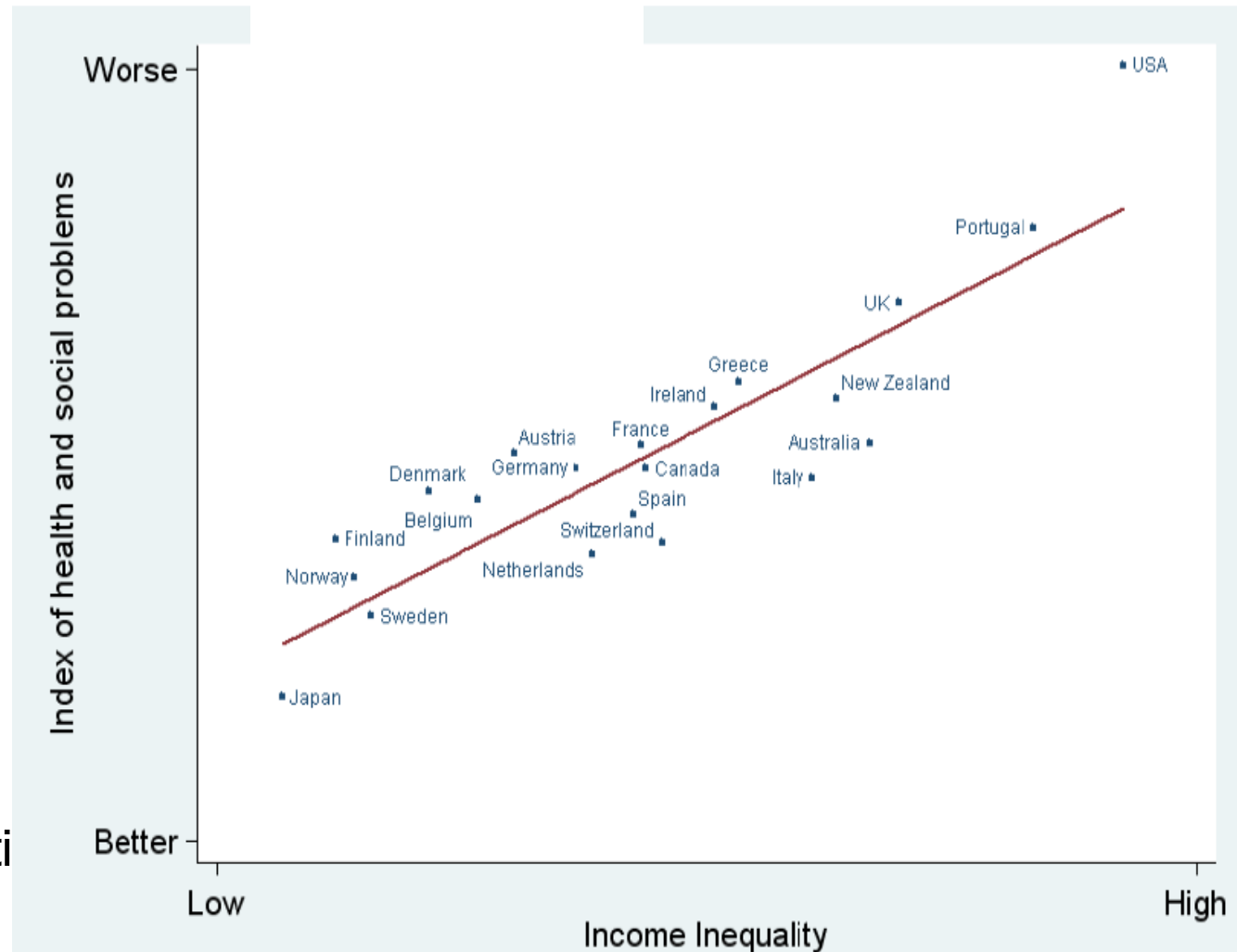
- SDŽ
- Gramotnost
- Koj. úmrtnost
- Násilí
- Počet vězňů
- Počet nezletilých matek
- Důvěra
- Obezita
- Duševní poruchy vč. drogové alkohol. závislosti
- Sociální mobilita



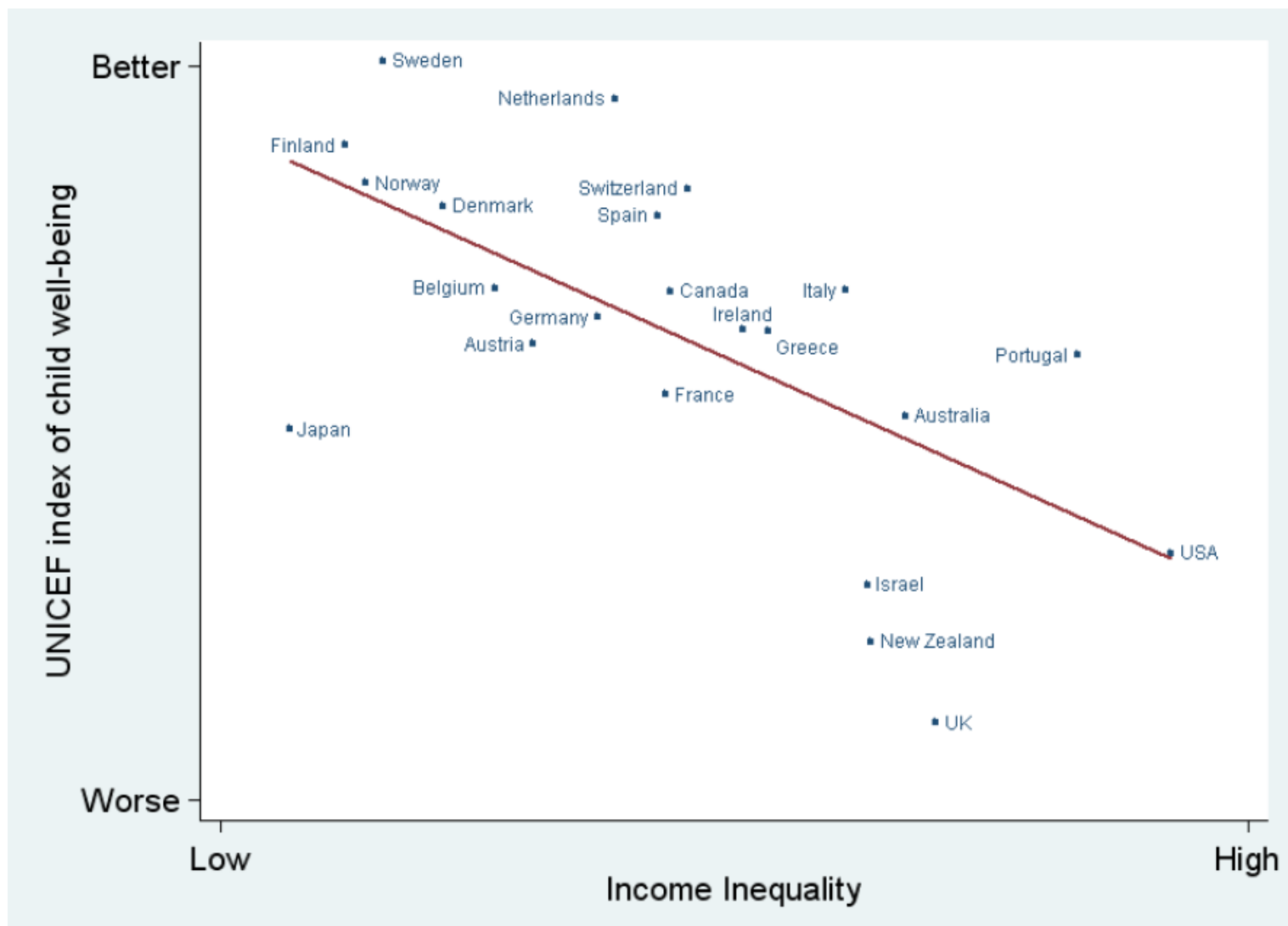
Vztah mezi příjmovou nerovností a indexem zdravotních a sociálních problémů

Index:

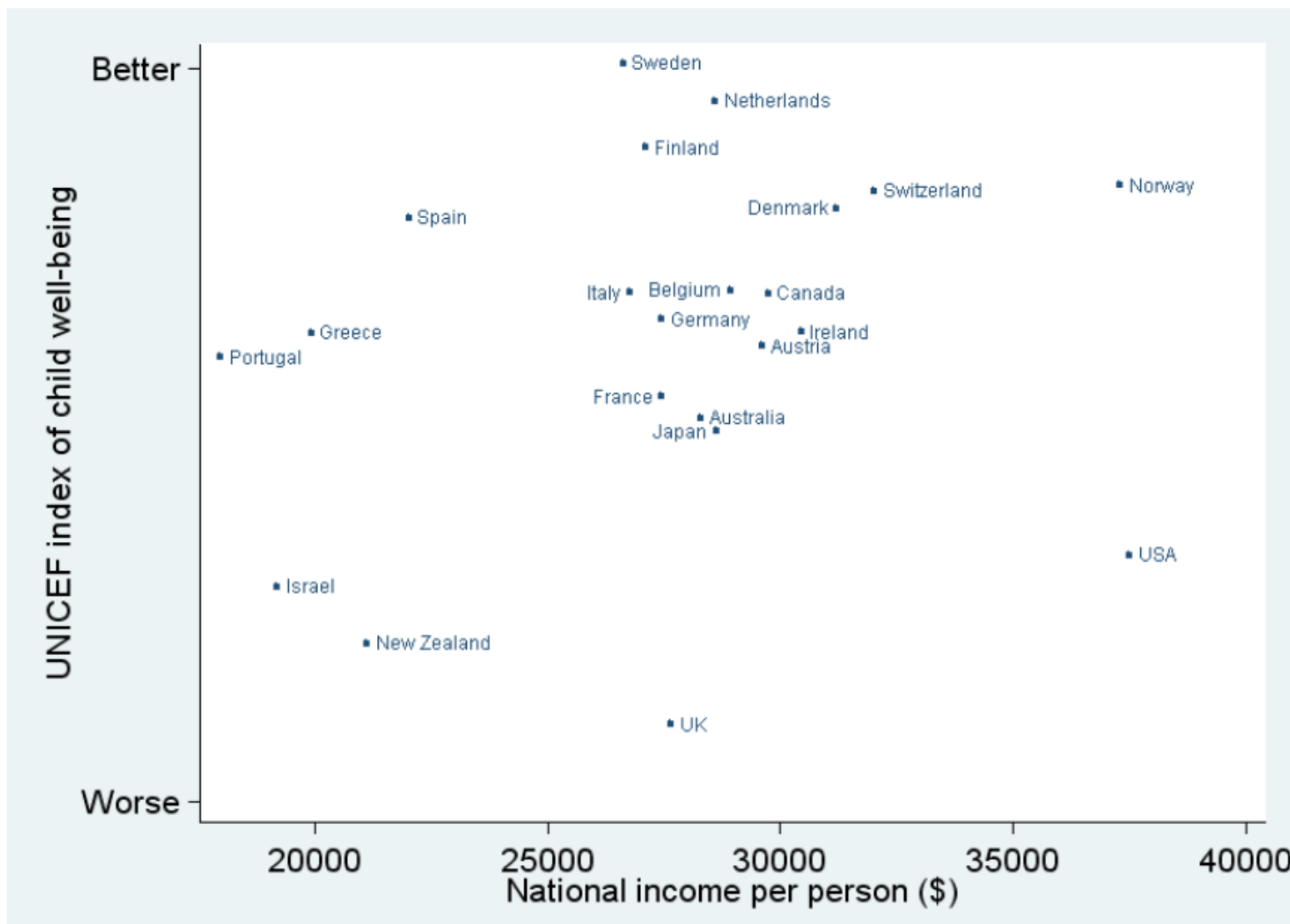
- SDŽ
- Gramotnost
- Koj. úmrtnost
- Násilí
- Počet vězňů
- Počet nezletilých matek
- Důvěra
- Obezita
- Duševní poruchy vč. drogové alkohol. závislosti
- Sociální mobilita



Životní podmínky dětí jsou lepší v zemích s menší příjmovou nerovností



Životní podmínky dětí nesouvisí s průměrným příjmem



**Proč jsou lidé (a jejich zdraví)
tak citliví na nerovnost ve
společnosti?**

Rozdíly ve zdraví mezi zeměmi

- Bohatství a zdraví
 - Materiální vysvětlení nerovností
- Sociální soudržnost a zdraví
 - Psychosociální vysvětlení nerovností

Důvěra mezi lidmi je vyšší v zemích s nižší příjmovou nerovností



Rozdíly ve zdraví mezi zeměmi

- Bohatství a zdraví
 - Materiální vysvětlení nerovností
- Sociální kapitál a zdraví
 - Psychosociální vysvětlení nerovností
- Přerozdělování příjmů
 - Neo-materiální vysvětlení nerovností

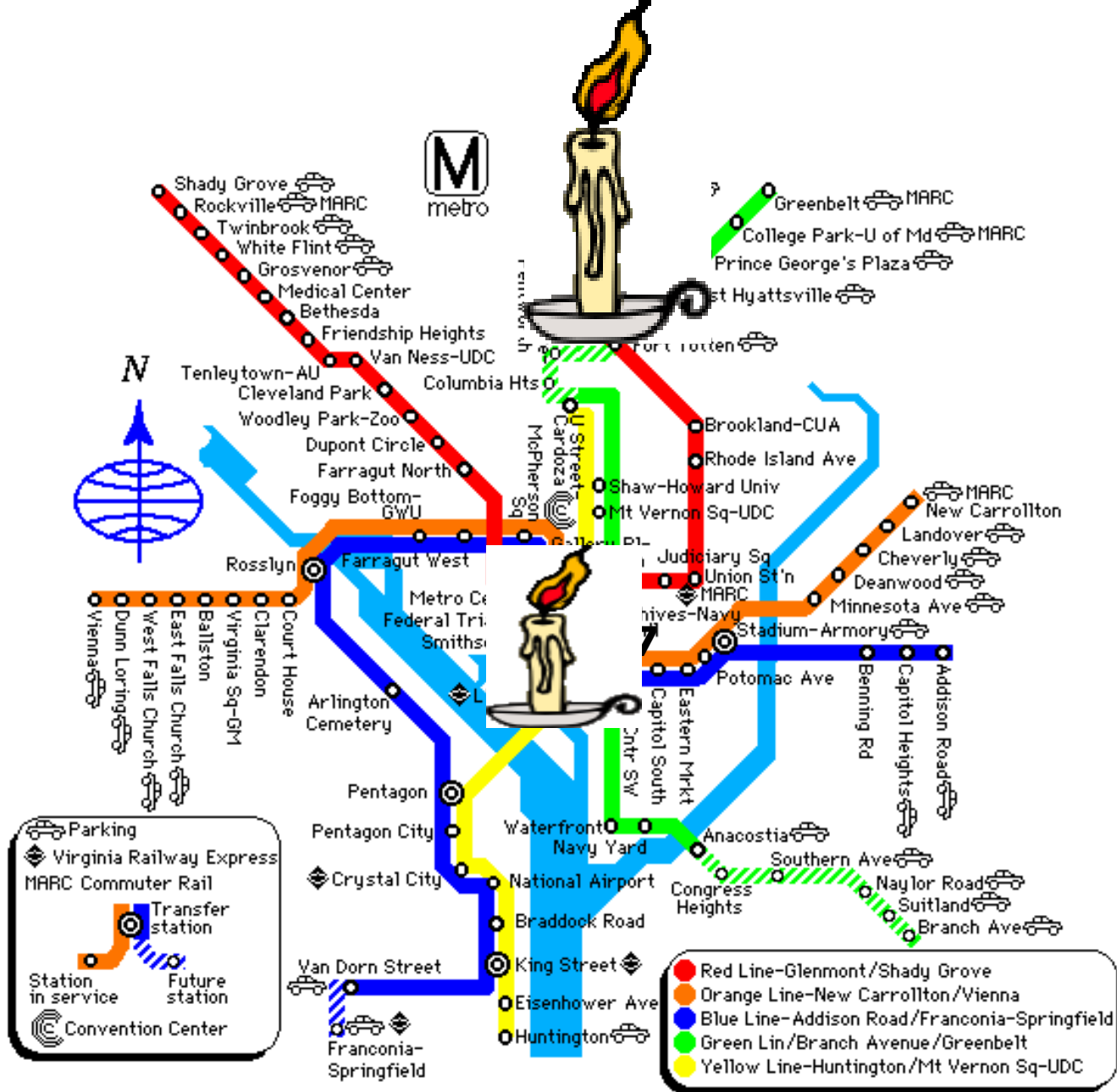
**NEROVNOSTI VE ZDRAVÍ
MEZI
SOCIOEKONOMICKÝMI
SKUPINAMI UVNITŘ ZEMÍ**

Jak lze pozorovat vliv sociálních podmínek na zdraví?



„Buřinky a deštníky zvyšují naději svých nositelů na zdraví a vysoký věk“.

G. B. Shaw



Sociální determinanty zdraví

- **Podmínky**, do kterých se lidé narodí a ve kterých vyrůstají, žijí, pracují a stárnou.
- Tyto podmínky jsou utvářeny způsobem distribuce peněz, zdrojů a moci na globální, národní i lokální úrovni.

Sociální determinanty zdraví

- Jsou zodpovědné za **existenci inekvity ve zdraví**,
 - tj. za existenci nespravedlivých a odstranitelných rozdílů ve zdraví, které nacházíme jak **mezi zeměmi**, tak **uvnitř jednotlivých zemí**.

Schematické znázornění vlivu sociálních determinant na zdraví



Význam sociálních determinant zdraví

- Mají přímý vliv na zdraví.
- Vysvětlují největší část rozdílů ve zdraví mezi populačními skupinami.
- Strukturují chování vzhledem ke zdraví.
- Navzájem se ovlivňují při působení na zdraví.

10 nejvýznamnějších sociálních determinant zdraví

1. SOCIÁLNÍ GRADIENT
2. STRES
3. ČASNÉ OBDOBÍ ŽIVOTA
4. SOCIÁLNÍ EXKLUZE
5. PRÁCE
6. NEZAMĚSTNANOST
7. SOCIÁLNÍ OPORA
8. DROGOVÁ ZÁVISLOST
9. VÝŽIVA
10. DOPRAVA

SOCIÁLNÍ GRADIENT

Nejde o rozdíly ve zdraví mezi chudými a bohatými nebo mezi chudými a zbytkem společnosti.

Absolutní chudoba

- nedostatek prostředků k uspokojení základních potřeb
 - fyzické strádání a přímé ohrožení zdraví a života
- její hranice se nemění se změnou standardu života ve společnosti

Relativní chudoba

- sociální potřeby
- relativní deprivace a vliv psychosociálních determinant zdraví

Relativní chudoba

„Chudými nejsou jen ti, kdo jsou na úplném dně celé společnosti, ale chudobu lze nalézt v každé sociální vrstvě.

Jestliže totiž část příslušníků určité sociální vrstvy má méně, než její ostatní příslušníci, je pravděpodobné, že se ve srovnání s nimi budou cítit chudými.“

George Simmel

SOCIOEKONOMICKÝ STATUS

- Strukturální determinanty zdraví
 - SES, gender, etnická příslušnost
- SES (vzdělání, příjem, sociální třída)
 - Sociální determinanty zdraví nejsou v populaci distribuovány náhodně, ale kopírují existující sociální nerovnosti.

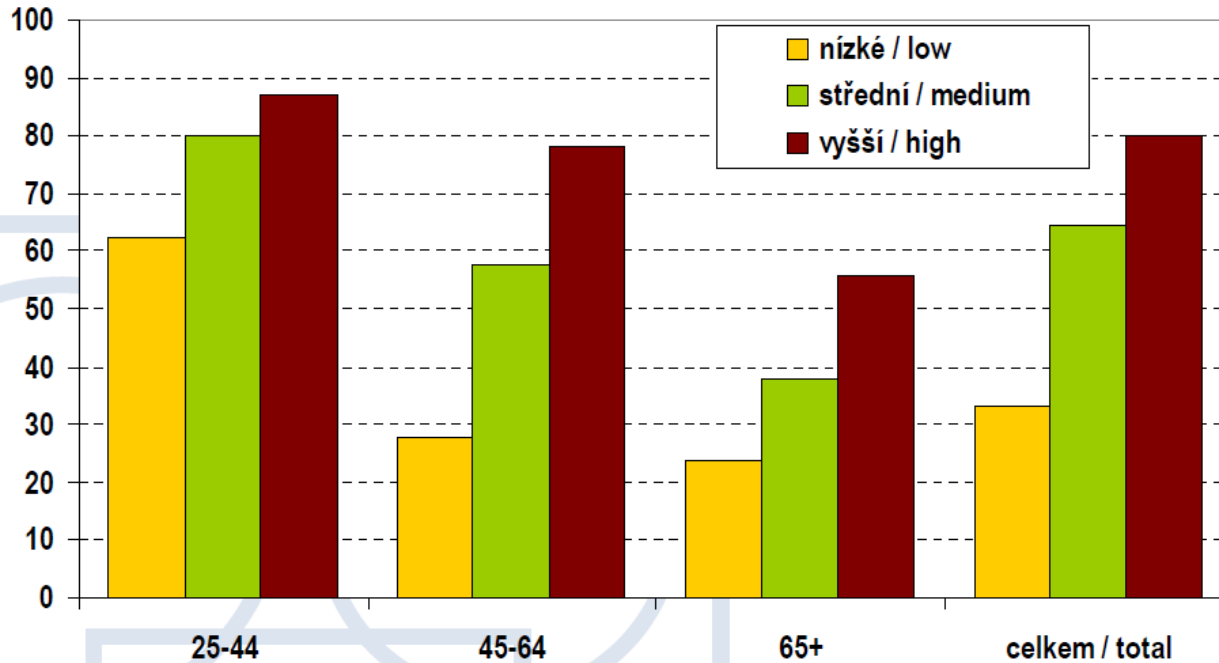
SOCIÁLNÍ GRADIENT

- Čím nižší SE pozice, tím:
 - vyšší riziko předčasného úmrtí (kratší SDŽ)
 - vyšší riziko vážného onemocnění
 - menší naděje na uzdravení

SOCIÁLNÍ GRADIENT

- Sociální gradient je všudypřítomný:
 - ve všech společnostech,
 - ve všech věkových skupinách,
 - u většiny nemocí.

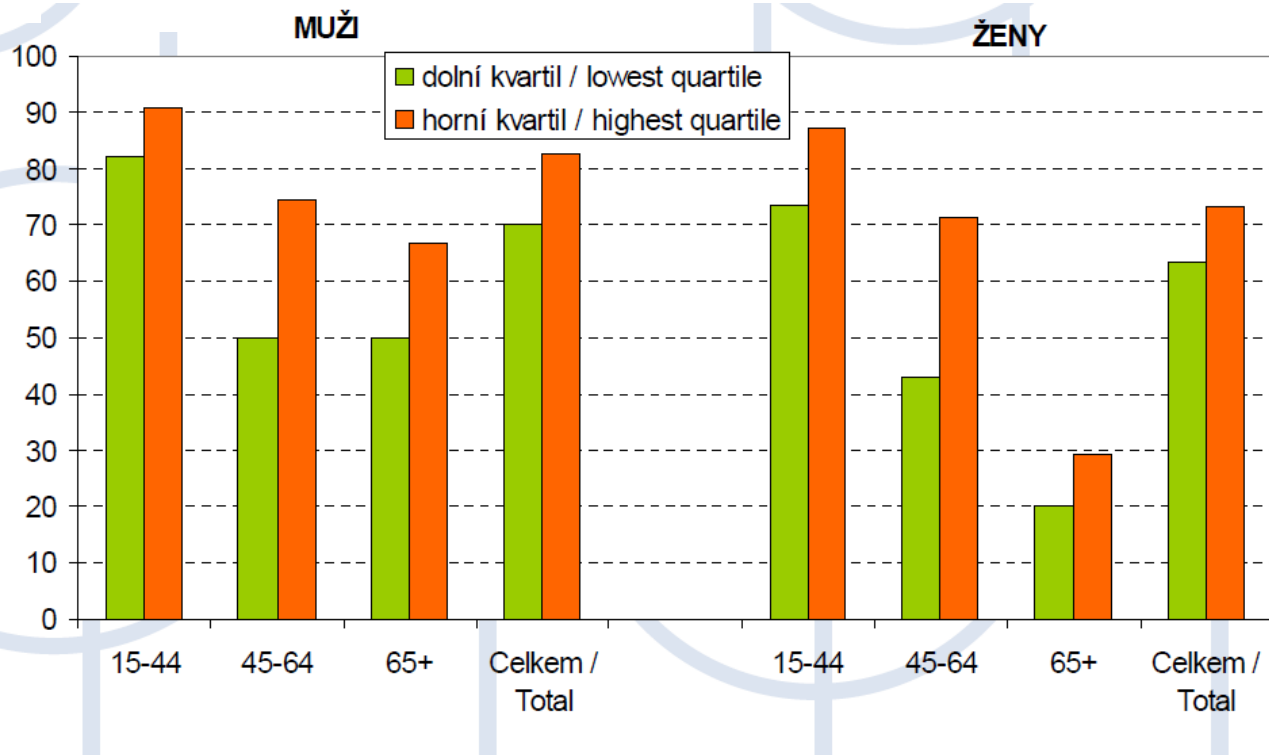
Subjektivní zdraví podle vzdělání a věku



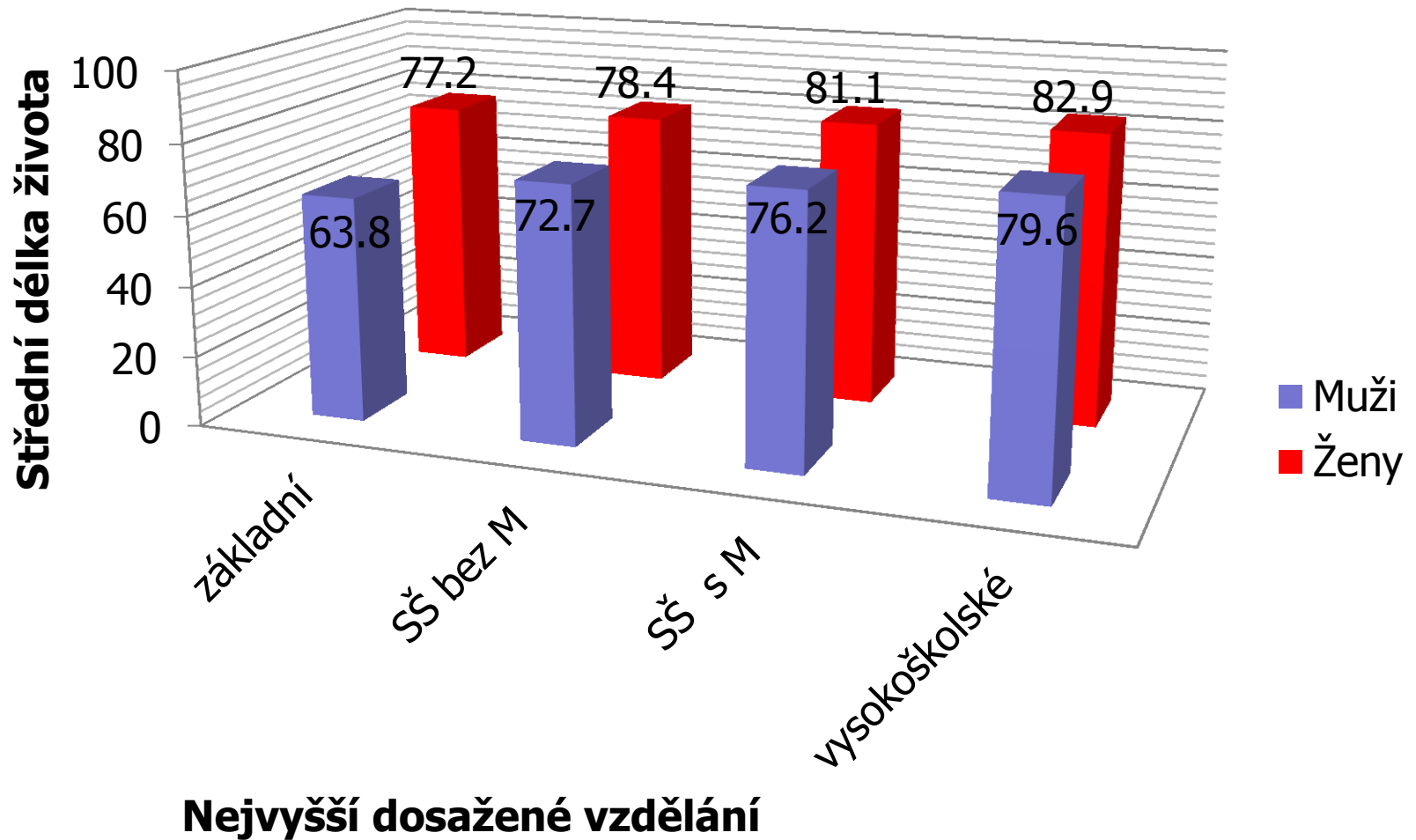
Podíl osob s
dobrým
a velmi dobrým
subjektivním
zdravím podle věku
a vzdělání (%)

Subjektivní zdraví podle věku a příjmu

Podíl osob s dobrým a velmi dobrým subjektivním zdravím podle věku a příjmu (%)



Nerovnost ve zdraví v ČR



Stres



Stres v důsledku negativních životních událostí a zejména **chronických obtíží** ohrožuje zdraví.

Stres

- je považován za hlavní „převodní“ mechanismus, jehož prostřednictvím se psychosociální podmínky odrážejí ve fyzickém a psychickém zdraví.

Přímý a nepřímý vliv stresu na zdraví

- přímý vliv stresu na duševní zdraví
 - úzkost, neurózy, deprese
- přímý vliv na fyzické zdraví
 - obranyschopnost organismu, vnímavosti vůči infekčním nemocem, riziko cukrovky, hladina lipidů v krvi, krevní tlak, riziko infarktu a mozkové mrtvice
- nepřímý vliv na zdraví
 - kouření, alkohol, sladkosti

Výzkumy stresu

- **stresory**

- negativní životní události
- chronické životní obtíže

- **ochranné faktory**

- kontrola nad životem
- sociální opora a jiné zdroje ze sociálních sítí

Časné období života



Je důležité, aby rodiče byli oporou svým dětem: zdravotní důsledky raného vývoje a výchovy trvají po celý život.

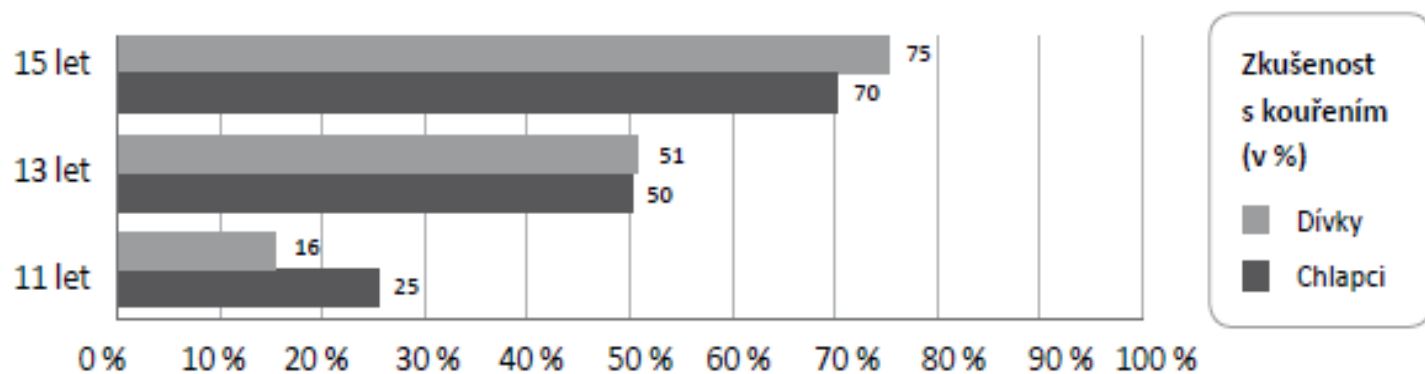
Časné období života

- počáteční stadia života předznamenávají další zdravotní osudy jedince v dospělosti
- důležitá je péče o těhotné a matky s malými dětmi

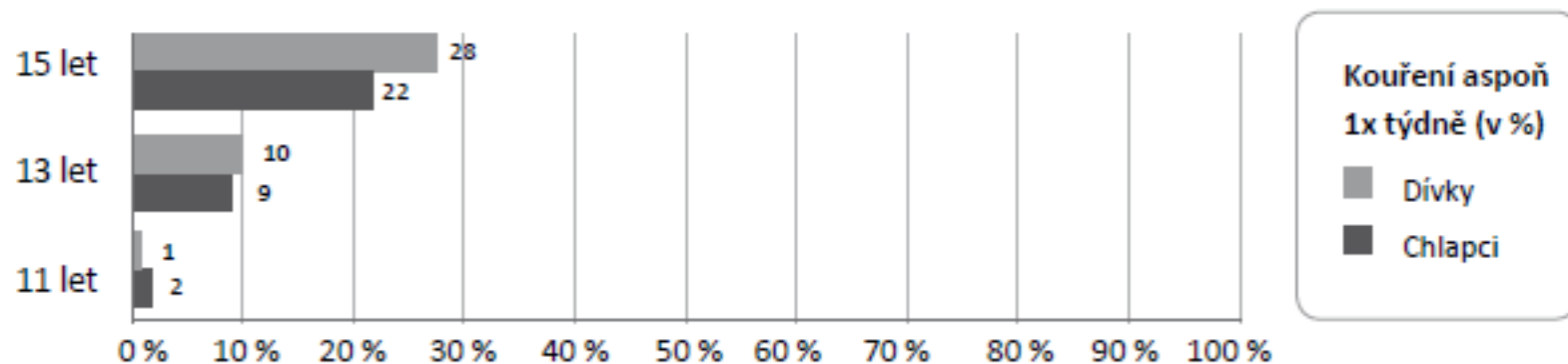
Časné období života

- počáteční stadia života předznamenávají další zdravotní osudy jedince v dospělosti
- důležitá je péče o těhotné a rodiny s malými dětmi
- **špatné socioekonomické podmínky** v dětství vedou:
 - ke zpomalení růstu,
 - k vyššímu riziku emočních, výchovných a zdravotních problémů
- **kumulace nevýhod: chudoba rodičů** ovlivňuje vztah dítěte ke škole → následně nízké dosažené vzdělání → riziko nejisté práce a nezaměstnanosti → a vyvolává pocit, že člověk sám nemůže příliš ovlivnit svůj život

Obrázek 19. Děti, které uvedly, že už někdy kouřily alespoň jednu cigaretu



Obrázek 20. Děti, které uvedly, že kouří nejméně jednou týdně





HBSC – ČESKÁ REPUBLIKA – 2010



NÁRODNÍ ZPRÁVA O ZDRAVÍ A ŽIVOTNÍM STYLU DĚTÍ A ŠKOLÁKŮ

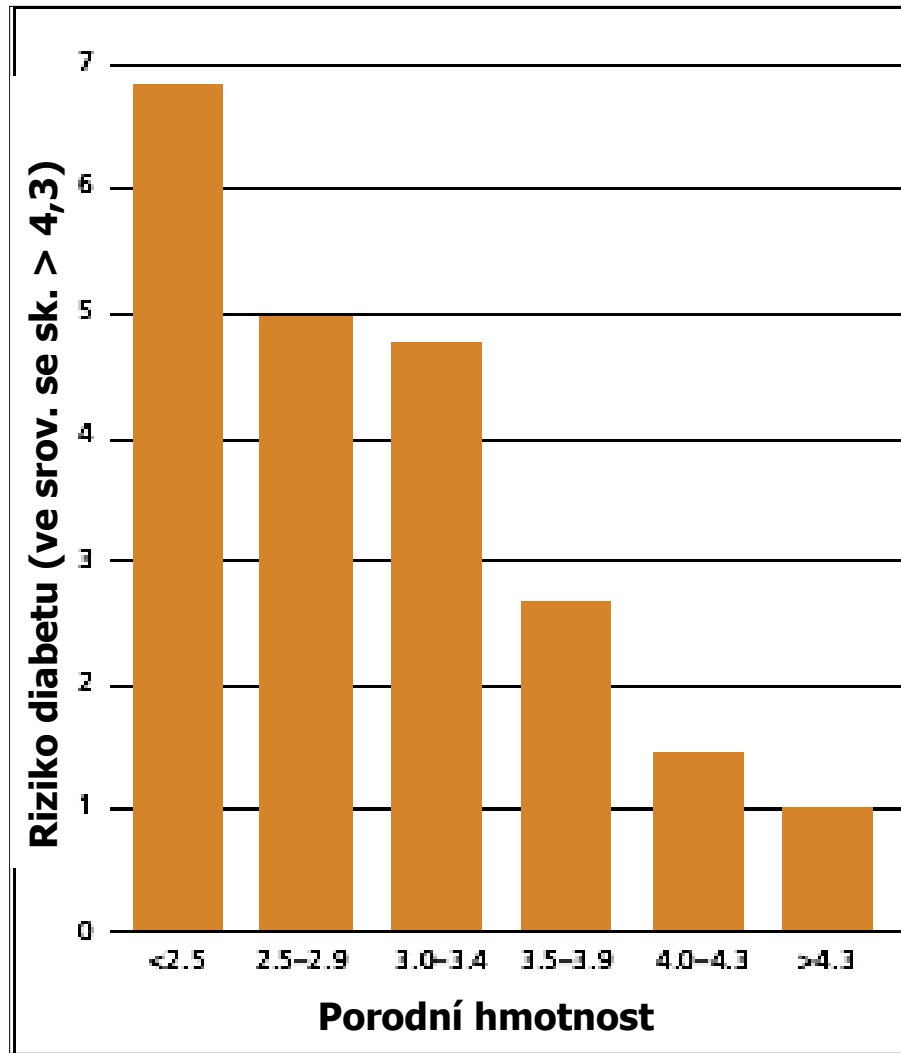
na základě mezinárodního výzkumu uskutečněného v roce 2010
v rámci mezinárodního projektu
„Health Behaviour in School-aged Children:
WHO Collaborative Cross-National study (HBSC).“

Michal Kalman, Erik Sigmund, Dagmar Sigmundová, Zdeněk Hamřík
Luděk Beneš, Dana Benešová, Ladislav Csémy



Riziko diabetu u mužů ve věku 64 let v závislosti na porodní hmotnosti

Zdroj: Barker, D.J.P.: Mothers, babies and disease in later life. Edinburgh, Churchill Livingstone, 1998.



Sociální vyloučení



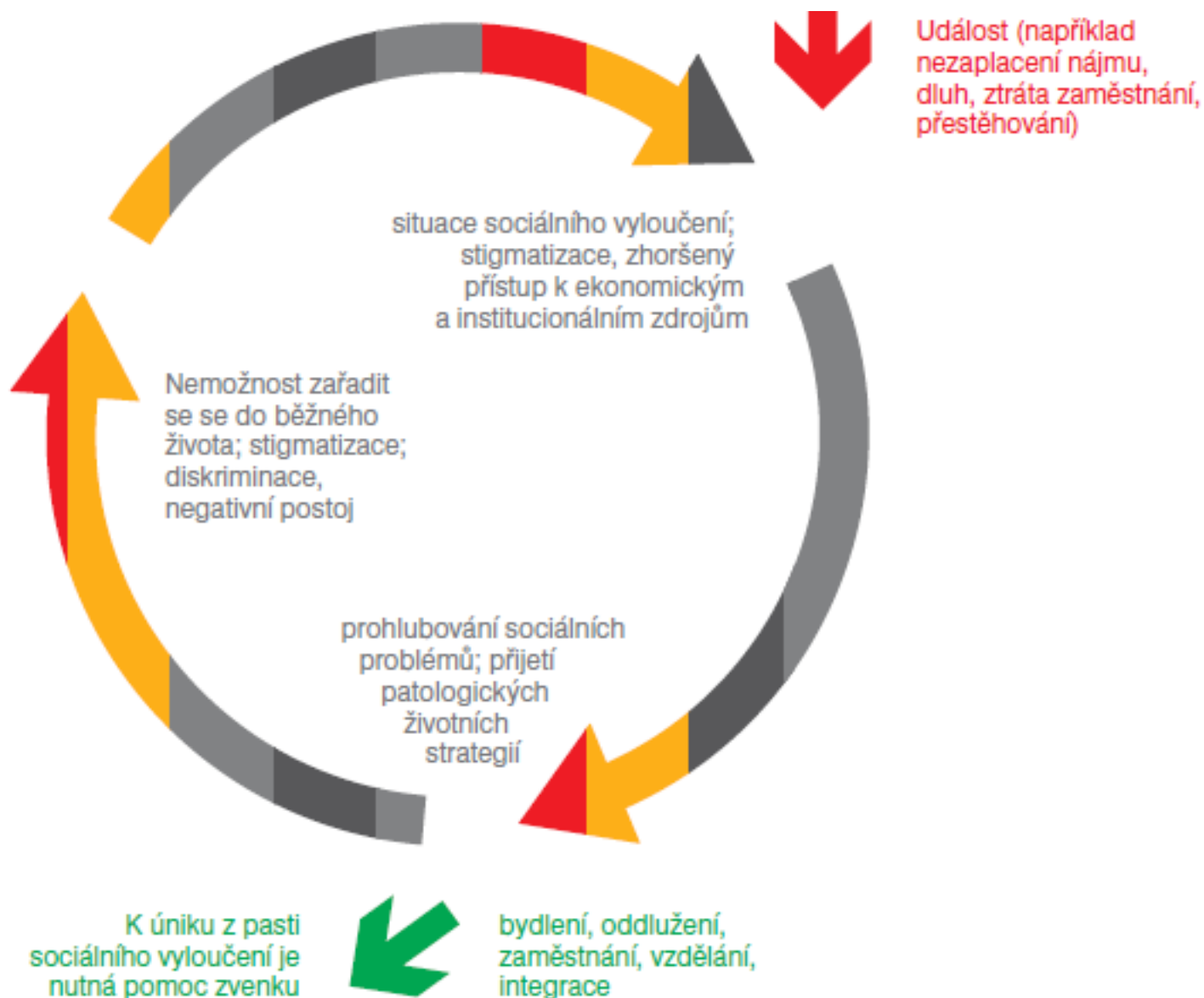
Chudoba, rasismus, diskriminace, stigmatizace či nezaměstnanost vedou k sociální izolaci a zvyšují riziko onemocnění a předčasného úmrtí.

Sociální vyloučení

Nerovnost a chudoba

- Chudoba neznamená jen pozici na nejnižší příčce společenského žebříčku.
- Chudoba je stav odlišující chudé od zbytku společnosti.

PAST SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ



Sociální vyloučení

- nový pojem pro chudobu
- chudoba ve vyspělých zemích nemá podobu fyzického strádání, ale **vyloučení člověka ze základních aktivit společnosti** (trh práce, občanství, konzum)

Sociální vyloučení

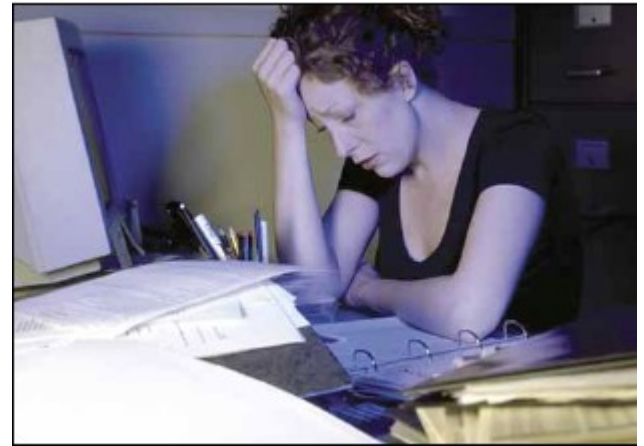
má mnoho dimenzí, které mají tendenci se kumulovat

- **ekonomická** (nezaměstnanost, nízký příjem, chudoba)
- **sociální** (rozpad manželství, sociální izolace, patologické jevy)
- **politická** (neschopnost participace, nízká účast ve volbách)
- **komunitní** (devastované prostředí a obydlí, absence služeb)
- **individuální** (fyzický nebo mentální handicap, nízké vzdělání, ztráta sebeúcty)
- **skupinová** (koncentrace do určitých skupin – etnikum, profese)
- **prostorová** (koncentrace v jistém území)

Sociální vyloučení

- týká se zejména:
 - přistěhovalců,
 - uprchlíků,
 - etnických menšin,
 - ale i lidí nemocných, postižených a emočně zranitelných (dětské domovy, věznice, psychiatrické léčebny)
- pojí se obvykle s diskriminací, rasismem a nepřátelstvím
- Opatření:
 - ochrana proti diskriminaci
 - dodržování práv přistěhovalců a menšin

Povaha práce a pracovní prostředí



Stres na pracovišti a nedostatek kontroly nad vlastní prací zhoršují zdraví.

Povaha práce a pracovní prostředí

- centrální postavení práce v životě člověka
- změny zaměstnanosti v jednotlivých ekonomických sektorech
- mění se forma pracovní zátěže
 - model pracovního napětí
 - model nerovnováhy mezi úsilím a odměnou

Povaha práce a pracovní prostředí

- pracovní stres je významnou příčinou rozdílů ve zdraví
- uplatnění kvalifikace, možnost rozhodování, míra kontroly nad vlastní prací
- ocenění práce
- celková pracovní neschopnost a předčasná úmrtí

Nezaměstnanost a nejistota zaměstnání



Nezaměstnanost
snižuje životní úroveň,
stigmatizuje a vede
k sociální izolaci.

Nezaměstnanost a nejistota zaměstnání

- snížení životní úrovně,
- omezení sociálních kontaktů,
stigmatizace,
- pocit méněcennosti,
- sociální exkluze

Nezaměstnanost a nejistota zaměstnání

- povaha nezaměstnanosti
- koncentrace nezaměstnanosti do:
 - určitých SE skupin (osoby s nízkou kvalifikací, mladí lidé, ženy, členové etnických menšin, imigranti)
 - a do stejných rodin (tzv. jobless family) – nebezpečí polarizace společnosti.

Sociální opora



Přátelství, dobré mezilidské vztahy
a pevné sociální sítě zlepšují
zdraví.

Sociální opora

- Zdroj získávaný ze sociálních sítí
- Sociální síť
 - systém formálních a neformálních vztahů, prostřednictvím kterých získává člověk zdroje ke zvládnutí obtížných životních situací

Typy sociální opory

- **silná pouta**
 - instrumentální
 - emoční
- **slabá pouta**
 - informační
 - poradní

Sociální opora

- přátelství, dobré sociální vztahy a podpůrné sociální sítě
- přispívá k řešení citových i materiálních problémů
- deprese, komplikace v těhotenství, častější a závažnější tělesné postižení
- sociální izolace
- sociální koheze

Sociální opora

- *Ženatí muži nežijí déle než svobodní, to se jim jen zdá.*

Franklin

Drogy



Zneužívání drog není jen otázkou individuální volby, ale je do značné míry ovlivněno širším sociálním prostředím.

Drogy

- kouření, alkoholismus či jiná drogová závislost vedou k zdravotním potížím
- často jde o reakci na neutěšené sociální a ekonomické podmínky, které se v důsledku užívání drog ještě zhoršují
- pojí se s násilím, nehodami, otravami, poraněními a sebevraždami

Výživa



Dostupnost a cena zdravé stravy
je politickým problémem.

Výživa

- zejména problém složení a pestrosti stravy
 - obezita jako nemoc chudých
 - dostupnost a cenová přijatelnost výživného a kvalitního jídla má větší vliv než zdravotní výchova
- vztah výživy a pohybu

Doprava



Chůze, jízda na kole a využívání veřejné dopravy znamená lepší zdraví.

Doprava

- omezení pohybu
- dopravní nehody
- omezení sociálních kontaktů
- znečištění ovzduší, hluk

ZJIŠTĚNÍ

- Špatné sociální a ekonomické podmínky výrazně ovlivňují zdraví lidí.
- Sociální podmínky působí na zdraví lidí 3 základními cestami:
 - Materiální podmínky - přímo
 - Pracovní prostředí – skrze stres a chování
 - Sociální prostředí – skrze stres a chování
- Nerovnosti ve zdraví se netýkají rozdílu mezi chudými a bohatými/chudými a zbytkem společnosti
- V evropských zemích narůstá význam relativní chudoby
- Zdraví lidí jako veřejný zájem je předmětem veřejné politiky, nejen politiky zdravotní nebo zdravotnictví

Možná politická opatření

- Zmenšování sociálních nerovností
- Zaměření na specifické faktory, které zhoršují zdraví v nejvíce znevýhodněných sociálních skupinách

DOPORUČENÍ

- Při snaze o dosažení co nejlepšího zdraví hrají největší roli všechna opatření týkající se:
 - **vzdělání,**
 - **pracovních podmínek a zaměstnanosti,**
 - **sociálního zabezpečení a pomoci,**
 - **péče o rodiny s dětmi,**
 - **bydlení,**
 - **dodržování lidských práv.**

Deset rad pro zdraví

David Gordon, Centre for Poverty Research

- Nebud'íte chudí. Pokud nemůžete přestat, snažte se nebýt chudí dlouho.
- Nebydlete v chudé, deprivované oblasti, pokud je to možné, odstěhujte se.
- Pořid'íte si vlastní auto.
- Neberte zaměstnání, které vás stresuje, je málo placené nebo vyžaduje manuální práci.
- Nebydlete ve špinavých a nekvalitních domech či bytech, nestaňte se bezdomovcem.
- Jed'íte jednou za rok na dovolenou.
- Nebud'íte rodič – samoživitel.
- Požadujte všechny dávky, na které máte nárok.
- Nebydlete blízko frekventované silnice nebo blízko továrny, která znečišťuje ovzduší.
- Využijte vzdělání ke zlepšení své socioekonomické pozice.

Děkuji za pozornost



